

TALLER + VISITA GUIADA

Trucs i trucatges: la màgia dels orígens

Educació primària. Cicle mitjà i superior

GUIA DIDÀCTICA PEL PROFESSOR

Índex

Introducció a la proposta	2
1. Biografia de Segundo de Chomón	2
2. El cinema de Segundo de Chomón	4
3. Filmografia destacada de Segundo de Chomón	6
Bibliografia	9
Proposta de treball posterior a la visita al Museu del Cinema	11
Solucionari	13

Autor de l'activitat: Museu del Cinema i Educ'art

Introducció de la proposta

Aquesta activitat pretén apropar als alumnes el llegat cinematogràfic de Segundo de Chomón, pioner del cinema mut català i espanyol i mestre del trucatge cinematogràfic. Durant la visita guiada, descobrirem tots aquells elements precinematogràfics que van influenciar l'obra del cineasta aragonès. A la part del taller els alumnes faran una petita seqüència animada centrada en un truc cinematogràfic.

1. Biografia de Segundo de Chomón

Segundo de Chomón va ser un dels pioners del cinema a l'Estat espanyol, va treballar a Barcelona, París, Itàlia i fins i tot al Marroc, amb algunes de les empreses cinematogràfiques més prestigioses del moment. En el món del cinema va fer moltes i diverses feines: va ser fotògraf, pintor de pel·lícules, realitzador, guionista, director de trucatges, productor... Des del Museu del Cinema volem recuperar el llegat i la memòria d'aquest personatge i apropar les seves pel·lícules plenes de màgia i fantasia als més menuts de l'escola.

Chomón al seu Terol natal (1781-1895)

Segundo Víctor Aurelio de Chomón, va néixer a Terol el 17 d'octubre de 1871, en el si d'una família benestant de la ciutat. Es coneixen poques dades de la seva infantes i adolescència, només sabem del cert que va estudiar secundària a la seva ciutat natal i que l'any 1895 es va traslladar a París.

París- Cuba (1895-1899)

Quan Chomón arriba a París es troba amb una ciutat fascitada per un invent capaç de projectar imatges en moviment: el cinematògraf dels germans Lumière. A la capital francesa coneixerà la seva futura esposa, l'actriu de teatre i vodevil Juliette Alexandrine Mathieu Mouloup, que es convertirà en la protagonista de moltes de les seves futures pel·lícules.

La primavera del 1897 Chomón va abandonar la capital francesa i es va traslladar a Barcelona on es va allistar a l'exèrcit i va anar a la guerra de Cuba. Mentre Chomón estava al camp de batalla, la seva esposa va treballar en una de les principals productores de cinema de la ciutat francesa: l'Estar Films de G. Méliès. I quan Chomón va tornar a París es va incorporar a l'esmentada empresa. Allà, Chomón i la seva esposa es van dedicar a pintar les pel·lícules a mà fotograma a fotograma. Era una feina molt laboriosa, lenta i poc precisa. L'aragonès, però, va idear un sistema per acolorir les pel·lícules anomenat Pochoir amb l'objectiu de millorar el procediment manual utilitzat fins al moment.¹

Poc temps després, Chomón va entrar a formar part de l'equip de l'empresa cinematogràfica Pathé on es va introduir ja de forma professional al món del cinema, però no a la ciutat francesa, sinó a Barcelona.

¹ El *Pochoir* es tractava d'un sistema d'estampadors mecànics que permetien una localització de les imatges més precises i la multiplicació de tints. Es basava en unes plantilles que s'obtenien retallant fotograma a fotograma diferents còpies positives les parts que havien de rebre el corresponent color. Aquest interès de Chomón pel color el va acompanyar tota la vida.

Barcelona (1902-1905)

Al principi, Segundo de Chomón a la capital catalana continuarà acolorint pel·lícules i també traduint intertítols. Però molt aviat, es va dedicar a filmar alguns documentals per a l'empresa francesa: *Pujada a Montserrat*, *Baixada de Montserrat*, *Panorama de Barcelona des del Tibidabo*. Aquestes pel·lícules, anomenades vistes panoràmiques, tenen com a originalitat la posició de la càmera, ja que no estava fixa, sinó que era mòbil. Chomón va posar la càmera dalt del tren cremallera que anava a Montserrat i també al funicular que anava al Tibidabo. I va inventar d'aquesta manera l'anomenat posteriorment pels americans "tràveling".

A banda d'aquestes pel·lícules Chomón també va filmar per a la Pathé documentals de temàtica espanyola i folklòrica. A més a més, durant aquests anys, també es va poder dedicar al que realment li interessava: el gènere de ficció, on va utilitzar tota mena de trucs cinematogràfics. Fims com *El Pulset o Gulliver al país dels gegants* són d'aquesta primera època barcelonina.

L'any 1905, amb el rodatge d'*Eclipse de sol*, el cineasta va introduir a l'Estat la tècnica del pas de maneta, és a dir, la filmació fotograma a fotograma. Tot i que Segundo de Chomón no va ser l'inventor d'aquesta tècnica, sí que la va convertir en un tret propi de les seves pel·lícules, i la va utilitzar de forma magistral.

La majoria de les seves pel·lícules, on hi apareixen trucs, van ser possibles gràcies a una càmera que va construir ell mateix, coneguda com l'aparell número 12. Aquesta càmera va aportar una gran novetat al món dels trucatges ja que era capaç de rodar cap endavant i cap endarrere amb la volta de la maneta marcada per vuit punts (rodava vuit fotogrames per volta), mitjançant els quals podia rodar fotograma a fotograma i per tant podia rodar, parar la càmera i canviar els objectes, personatges... de lloc i tornar a gravar i crear d'aquesta forma la il·lusió del moviment dels objectes inanimats. Altres trucs possibles amb aquesta càmera van ser: moviments invertits, encadenats, sobreimpressions, preses a diferents escales...

A Barcelona Chomón va conèixer Alberto Marro i els germans Ricard i Ramón Baños, que van produir algunes de les seves pel·lícules.

Chomón una altra vegada a París (1905- 1909)

De nou a París, Chomón es va posar a treballar per a la Pathé Frères com a especialista responsable en trucatges, i es va iniciar una de les etapes més innovadores i brillants de la seva carrera. Durant aquests anys de principi de segle la Pathé era una de les empreses cinematogràfiques més importants. En aquesta època, com que no hi havia problemes de subministrament de cel·luloide, com va passar en anys posteriors, es va poder estimular exageradament la creativitat i innovació en els diferents gèneres i tècniques, fet que a Chomón li va donar molta llibertat i es va convertir en un dels operadors de trucs més importants de l'empresa francesa.

L'aragonès va treballar sobretot dos subgèneres: les fantasmagories, on apareixen bruixes, diables, fantasmes infernals i les transformacions al·legories coloristes amb ambients i personatges més positius, com per exemple fades, trobadors medievals, fantasies aràbigues, equilibristes orientals..., però aviat se n'hi afegiren altres de més noves com els dibuixos animats, els ninots articulats, les ombres xineses...

En aquesta etapa fou quan rodà la seva obra mestra pel que fa als trucatges cinematogràfics, que és un clar antecedent del cinema d'animació: *L'hotel Elèctric* (1908).

Segona etapa a Barcelona (1910-1912)

A finals del 1909 el cinema fantàstic va entrar en decadència. El públic estava saturat d'aquest tema i van començar a ser substituïts per gèneres més realistes: melodrames, adaptacions històriques, literàries... És per aquest motiu que la Pathé no va renovar el contracte a Chomón, i el cineasta va retornar a Barcelona. De fet, no el van despatxar sinó que el van traslladar a Barcelona perquè filmés pel·lícules sobre la vida quotidiana espanyola.

A la capital catalana es va associar amb l'empresari capitalista Joan Fuster Gari, amb qui creà la societat Chomón Fuster, que es converteix en l'empresa més importat del període mut a Barcelona. L'associació es va dissoldre el febrer del 1910, amb una producció de trenta-set pel·lícules de la més variada temàtica: sarsueles, melodrames, films còmics, fantasmagories... Malauradament d'aquestes pel·lícules fetes amb el soci Fuster no n'ha quedat res, els films van tenir una distribució molt petita, o almenys no van requerir un suficient tiratge de còpies que permetés que, anys després, se'n pogués preservar alguna.

L'any 1911, Chomón treballarà per a la Iberico Films, delegada de la Pathé a Barcelona, per a la qual va rodar onze pel·lícules entre agost de 1911 i maig de 1912, en vuit de les quals utilitza un sistema d'acoloriment propi que denomina Cinemacoloris, una modificació de l'antic Pathécolor.

Chomón a Itàlia (1912-1925)

L'any 1912, Segundo de Chomón va ser contractat per l'empresa Itala Film i es va traslladar a viure a Itàlia, concretament a Torí. En aquesta empresa Chomón va participar en les seves grans produccions i en gairebé totes les seves línies temàtiques. I, evidentment, també va tenir un paper destacat com a responsable de fotografia i de trucatges en el mític film *Cabiria*.

Podem concloure dient que Chomón es va convertir en un mestre d'efectes especials en aquest país, ja que ell tenia els recursos i la saviesa fílmica que li faltava a la indústria cinematogràfica italiana.

L'esplendor del cinema italià va ser aniquilada per l'esclat de la Gran Guerra i per la posterior invasió de cinema nord-americà. Malgrat aquest context negatiu, Chomón va seguir col·laborant amb productores italianes, però el cinema italià ja no tornarà a ser el que era i Chomón va veure com de nou s'havia d'acomiar d'una ciutat.

Els últims anys (1926-1929)

La preocupació de Chomón sobre la recerca del color va assolir el seu màxim reconeixement quan ell i el seu col·lega enginyer Ernesto Zollinger van aconseguir la medalla d'or a l'Exposició Internacional de Fotografia, Òptica i Cinematografia de Torí pels seus resultats en els avenços per aconseguir un sistema de pel·lícula en color. Tot i les investigacions del cineasta aragonès, el centre científic per aconseguir el cinema en color era a Estats Units, amb el Technicolor. De tota manera, Chomón continuava investigant entorn del color, i per a fer-ho va anar al Marroc, on desgraciadament va contreure una malaltia que l'obligà a tornar a París, on morí el dia 2 de maig del 1929.

2. El cinema de Segundo de Chomón

És conegut sobretot pels seus treballs com a precursor dels efectes especials i del cinema d'animació. Va ser un gran mestre del trucatge cinematogràfic, fins i tot se'l coneix com el Mèliès espanyol. Tanmateix, les seves aportacions al setè art van ser moltes més.

A continuació expliquem les aportacions més importats que va fer al cinema.

Chomón i la preocupació pel color

El cineasta de Terol des dels seus inicis al taller de Méliès amb l'aportació del Pochoir que facilitava i millorava l'acoloriment de les pel·lícules que fins en aquell moment es feien a mà fotograma a fotograma; fins al moment de la seva mort va investigar per dotar de color el cinema.

Moviments de càmera

La càmera ens permet fer diferents moviments: moviment panoràmics, tràvelings, zoom... Segundo de Chomón va ser l'inventor del *carello*, que més endavant els nord-americans anomenarien tràveling. El que va fer Chomón va ser col·locar la càmera sobre un aparell mòbil i d'aquesta manera poder filmar objectes immòbils, per augmentar la sensació de profunditat del pla i permetre la combinació de moviments. Aquests moviments de càmera els podem veure a les pel·lícules *Pujada a Montserrat*, *Baixada de Montserrat*, *Panorama del Tibidabo*, *Panorama de Barcelona des del Tibidabo*... En aquestes vistes de Barcelona, la càmera es col·locava en un funicular o tren de cremallera. Chomón durant la seva etapa italiana va introduir aquesta tècnica dins l'estudi: col·locava la càmera en una plataforma sobre rodes i feia petits recorreguts, aquest sistema és el conegut com a *Carellò*.

La càmera zenital

La càmera està col·locada al sostre. Aquesta tècnica ja era coneguda i utilitzada per G. Méliès, però Chomón en va saber treure molt més profit. Algunes de les pel·lícules on podem trobar aquesta tècnica són: *Viatge a Júpiter* i *Les ki ri ki*.

Trucatges i la càmera número 12

Segundo de Chomón va ser un gran mestre del trucatge cinematogràfic, gràcies a una càmera que es va construir ell mateix, coneguda com l'aparell número 12. Aquesta càmera va aportar una gran novetat al món dels trucatges ja que era capaç de rodar cap endavant i cap endarrer, i la volta de la maneta estava marcada per vuit punts (rodava vuit fotogrames per volta), mitjançant els quals podia rodar fotograma a fotograma. Aquesta càmera li va permetre utilitzar magistralment el trucatge cinematogràfic, i tot i no ser-ne l'inventor en va ser un dels més grans professionals. Alguns dels trucatges que li va permetre aquest aparell van ser:

Pas de maneta: aquesta tècnica és la base de l'animació. Com hem dit abans, l'aparell número 12 li permetia rodar fotograma a fotograma i per tant podia rodar, parar la càmera i anar canviant o movent els personatges, canviar objectes de lloc, i crear d'aquesta forma la il·lusió del moviment d'objectes inanimats. Entre els films que va rodar amb aquesta tècnica hi destaca *L'hotel elèctric*, *El somni del cuiner* o *Una mudança difícil*.

Moviments invertits: les escenes estan rodades amb moviment invertit, és a dir escenes rodades a la inversa. Una de les pel·lícules on Chomón utilitza aquesta tècnica és a *Sculpteurs modernes*.

Encadenats: aquest truc té a veure amb la transició d'una imatge a una altra. La càmera ideada per Chomón permetia que quan una imatge anava desapareixent, una altra anava apareixent i evitava, d'aquesta manera la transició brusca que implica parar la càmera.. Podem veure exemples d'aquesta tècnica a les següents pel·lícules: *La gallina dels ous d'or*, *El llac encantat*, *Viatge a Júpiter*, *El pescador de perles*...

Sobreimpressions: consisteix a impressionar dues o més vegades la mateixa pel·lícula, de manera que les imatges gravades se sobreposen. Aquest truc el podem veure a *Viatge a Júpiter*, en l'escena on el rei mira pel telescopi i veu un astre que el somriu.

Preses a diferents escales: aquest és un trucatge relativament fàcil de fer, que consisteix a col·locar dos o més actors o objectes a diferents distàncies, o escales de la càmera, amb el resultat que semblen de diferents mides.

La pirotècnia: Chomón va estar molt interessat en aquesta tècnica i la va utilitzar en moltes de les seves pel·lícules, cosa que li va permetre la reconstrucció de batalles navals, erupcions volcàniques o enfonsaments de vaixells.

3. Filmografia destacada de Segundo de Chomón

A continuació us oferim una selecció de títols que destaquen per la seva qualitat, tècnica o novetat, d'entre les més de cinc-centes pel·lícules en què Segundo de Chomón va participar com a director, responsable de fotografia, tècnic d'efectes especials o guionista.

Viatge a Júpiter (1909)

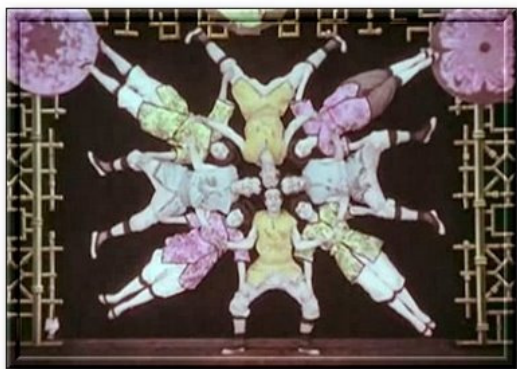
Argument, direcció, fotografia i trucatges de Segundo de Chomón.

El *Viatge al planeta Júpiter* és el somni d'un rei que es trasllada per l'espai i coneix la Lluna, Saturn, Mart i Júpiter que l'enviarà de nou a la Terra on es despertarà del malson.

La pel·lícula és una barreja entre el *Viatge a la Lluna* de Méliès i *Viatge a una estrella* de Velle. En aquests moments inicials del cinema, que els cineastes es copiessin els temes de les pel·lícules era un fet usual i gens mal vist. El plagi encara no era un "delicte".

A *Viatge al planeta Júpiter* podem veure alguns dels clàssics i personals trucs de Chomón: càmera zenital, efectes pictòrics, encadenats, el moviment de decorats...

Les KiRiKii (Equilibristes japonesos, 1907)

Argument, direcció, fotografia i trucatges de Segundo de Chomón.

Utilitzant la càmera zenital com a únic trucatge i ajudant-se d'una colla d'equilibristes disfressats de xinesos i japonesos, el cineasta aconsegueix uns efectes meravellosos, i creant la sensació que aquests atletes fan equilibrismes i que estan en posició vertical, però en realitat només es rebolquen per terra sobre una catifa de color negre.

L'hotel elèctric (1908)

Guió, direcció, fotografia i trucatges de Segundo de Chomón.

La pel·lícula més famosa de Chomón, està protagonitzada per un matrimoni que arriba a un hotel molt peculiar. Els objectes d'aquest hotel es mouen de forma automàtica, i es crea la il·lusió que els objectes es mouen sols. Tot és meravellós fins que l'encarregat de la sala de màquines comença a accionar els aparells sota els efectes de l'alcohol, i els objectes ja no obeeixen les ordres.

La protagonista de la pel·lícula és, com molt sovint, l'esposa de Chomón.
Aquesta obra és important per la qualitat amb què Chomón utilitza la tècnica del pas de maneta i és l'obra mestra del cineasta aragonès.

El fantasma roig (1907)

Guió, direcció, fotografia, trucatges i pirotècnia de Segundo de Chomón.

La pel·lícula comença amb l'aparició d'un taüt d'on surt un dimoni esquelet, al mig d'un decorat que representa l'infern. A partir d'aquest moment es presenten les entremaliadures del dimoni: de dues fogueres en fa sorgir dues noies i les embolica amb paper que posteriorment es crema per si mateix...

En aquesta pel·lícula es poden veure la majoria de trucatges possibles del moment: sobreimpresions, efectes de càmera al revés, encadenats, caches, aturaments de càmera...

Aladí i la llàntia meravellosa (1906)

Fotografia i trucatges de Segundo de Chomón.

Argument basat en el conte de les mil i una nits. Aladí, fill d'un pobre sastre, estima sense esperança la princesa Badrolbudur, filla del sultà. Un dia, troba un mag que el porta amb ell al centre de la terra a buscar una llàntia meravellosa. Després de moltes peripècies i aventures Aladí aconsegueix la llàntia, gracies a aquesta, el seu pare i ell adquireixen riqueses immenses que li permeten casar-se amb la seva princesa estimada.

D'aquesta obra es va escriure: “... hi succeeixen transformacions meravelloses i hi apareixen cares als gots...”

Lladres nocturns (1905)

Fotografia i trucatges de Segundo de Chomón.

És la primera vegada que Chomón utilitza ombres animades per a fons transparents realitzada per personatges reals, i que posteriorment Chomón utilitzarà en altres pel·lícules.

La guerra i el somni de Moni

L'any 1916 s'encarrega de la seqüència animada dels ninots articulats d'aquesta pel·lícula on aconsegueix una magnífica reconstrucció dels moviments dels ninots.

món en aquesta seqüència, molt imaginativa i magnífica la reconstrucció dels moviments.

Sculptures modernes (1907)

Argument, direcció, fotografia, trucatges i animació de Segundo de Chomón.

La pel·lícula comença amb una escena, on veiem una bonica noia, l'esposa de Chomón, que ens presenta un ninots de fang col·locats dins el decorat i pintats de blau que de sobte prenen vida, i després es queden estàtics en una altra posició i es tornen a animar (per si sols). A continuació els trucatges se succeeixen: un tros de fang es converteix en una àguila, després en un cocodril, una sabata. Al final de tot veiem un tros de fang que a poc a poc es va

convertint en una velleta asseguda en una cadira que de sobte pren vida i es posa a caminar. Finalment tots els elements es reuneixen al decorat i es fonen en una única taula de fang. La presentadora s'acomiada de l'espectacle.

Aquesta és una gran obra cinematogràfica, tant pel ritme dels trucatges, com pels colors de les imatges que gairebé no surten dels seus límits. Aquesta pel·lícula ens mostra que a Segundo de Chomón no només l'hem de valorar com a especialista en trucatges cinematogràfics sinó com un veritable artista.

Cabiria (1913-1914)

Chomón hi va participar com a responsable de fotografia i responsable de maquetes, trucatges, efectes especials i pirotècnies.

Chomón en aquesta pel·lícula contribueix a l'ús de la il·luminació artificial per aconseguir efectes dramàtics i al moviment de càmera a l'interior d'un decorat muntant-la damunt d'una plataforma amb rodes, l'aparell explicat anteriorment: el *carello*.

Bibliografia sobre Segundo de Chomón

Giménez, C. Azcona, J. *Cuando los sueños se revelan. III Jornadas de Cine mudo de Un castillo*. Saragossa: Asociación Cultural La Lonjeta.

Minguet Batllori, Joan M. *Segundo de Chomón, més enllà del cinema d'atraccions (1904-1912)*. Barcelona: Filmoteca de la Generalitat de Catalunya, 1999.

Sánchez Vidal, A. *El cine de Segundo de Chomón*. Saragossa: Caja de Ahorros de la Inmaculada de Aragón, 1992.

Tharrats, JG. *Los 500 films de Segundo de Chomón*. Saragossa: Universidad de Zaragoza.

Minguet Batllori, Joan M. *Segundo de Chomón: el cinema de la fascinació*. Barcelona: Filmoteca de la Generalitat de Catalunya, 2010.

Proposta de treball posterior a la visita al Museu del Cinema

1. Avui al Museu del Cinema t'han explicat, i segur que has après, moltes coses sobre l'origen del cinema. Els germans Lumière i Segundo de Chomón van ser alguns dels iniciadors del cinema, tot i que feien pel·lícules molt diferents. Ordena els següents conceptes sota la imatge dels Lumière o de Chomón.

Pel·lícules acolorides manualment, trucatges, càmera fixa, càmera zenital, *carello*, màgia i fantasia, temes de la vida quotidiana, pas de maneta, fantasmagories

Lumière

Segundo de Chomón

2. *L'hotel elèctric* és l'obra mestra de Segundo de Chomón. Cerca informació sobre aquesta pel·lícula, i explica com era possible que els objectes inanimats que hi surten sembla que tinguin vida. Saps amb quin nom es va conèixer aquesta tècnica? I el nom que rep actualment?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Segundo de Chomón va ser un gran mestre del trucatge cinematogràfic. Recordes en què consistien les tècniques que utilitzava? Relaciona el nom de la tècnica amb la seva definició.

Pas de maneta

La càmera és col·locada al sostre.

Sobreimpressió

Rodar fotograma a fotograma.

Dos termes o escales

Impressionar dues o més vegades la mateixa pel·lícula, de manera que les imatges gravades se sobreposen.

Càmera zenital

Col·locar dos o més actors o objectes a diferents distàncies o escales de la càmera, amb el resultat que semblen de diferents mides

4. Omple els espais buits d'aquest text. Si necessites més informació, consulta el web del Museu del Cinema: www.museudelcinema.cat

Al Museu hem vist un invent precinematogràfic que permetia projectar imatges, que es deia _____. El francès Robertson en va ser un gran mestre, sobretot del gènere de les _____. Aquests eren uns espectacles on apareixien imatges de fantasmes, dimonis, esquelets... Robertson també va inventar un aparell que permetia acostar i allunyar la llanterna màgica de la pantalla i que s'anomenava _____. Amb aquest aparell creava la sensació que les imatges s'acostaven i s'allunyaven dels espectadors.

Molts anys després, Segundo de Chomón, a partir de la idea de Robertson, va posar una càmera damunt d'una plataforma amb rodes i d'aquesta manera va aconseguir..... Aquesta tècnica es va anomenar *carello* i és el precursor del _____ americà.

Solucionari

- 1- Lumière: càmera fixa, temes de la vida quotidiana,
Segundo de Chomón: pel·lícules acolorides, trucatges, càmera zenital, màgia i fantasia, pas de maneta i fantasmagories.
- 2- A la pel·lícula l'Hotel Elèctric s'utilitza la tècnica del pas de maneta conegut actualment com la tècnica pas a pas (stop-motion).
- 3-
Pas de maneta: rodar fotograma a fotograma

Dos termes o escales: col·locar dos o més actors o objectes a diferents distàncies o escales de la càmera amb el resultat que semblen de diferents mides.

Sobreimpressió: impressionar dues o més vegades la mateixa pel·lícula, de manera que les imatges gravades es sobreposen.

Càmera zenital: la càmera és col·locada al sostre.

- 4-
Al Museu hem vist un invent precinematogràfic que permetia projectar imatges, que es deia **llanterna màgica**. El francès Robertson en va ser un gran mestre, sobretot del gènere de les **fantasmagories**. Aquests eren uns espectacles on apareixien imatges de fantasmes, dimonis, esquelets... Robertson també va inventar un aparell que permetia acostar i allunyar la llanterna màgica de la pantalla i que s'anomenava **fantascopi**. Amb aquest aparell creava la sensació que les imatges s'acostaven i s'allunyaven dels espectadors.

Molts anys després, Segundo de Chomón, a partir de la idea de Robertson, va posar una càmera damunt d'una plataforma amb rodes i d'aquesta manera va aconseguir **un nou moviment a la càmera que implicava un desplaçament de l'eix de l'aparell**. Aquesta tècnica es va anomenar *carello* i és el precursor del **travelling** americà.

